

І.М. Мороз, студ., I курс, гр. П-47, ФІКТ
Науковий керівник – к.і.н., доц. М.Е. Кругляк
Житомирський державний технологічний університет

СЕРГІЙ ПАРАДЖАНОВ – НЕВИЗНАНИЙ ГЕНІЙ ХХ СТОЛІТТЯ

Сергій Йосипович Параджанов народився в Тбілісі, який тоді називався Тіфлісом, у старовинній вірменській сім'ї, в родині антиквара. Він був третьою дитиною в сім'ї (сестри Рузанна й Аня). Батько — Параджанян Йосиф Сергійович, мати — Бежанова (Бежанян) Сірануш Давидівна. Професія антиквара передавалася з покоління у покоління, і глава роду — Йосип Параджанов — сподівався, що його діти підуть слідами предків. Сергій обрав інший шлях, і батько ніколи не зміг йому цього пробачити. Але вишуканий смак і вміння відрізнити справжню річ від підробки передалися, і це потім неодноразово ставало у пригоді Сергієві, коли він, сидючи без роботи, підробляв скуповуванням антикваріату.

У школі були проблеми з технічними предметами, проте він вирішив вступати в Інститут залізничного транспорту, де провчився рівно рік. У 1942–1945 рр. він навчався на вокальному відділенні Тбіліської консерваторії. У 1949 р. влаштувався асистентом режисера на Київську кіностудію імені Довженка, де і пропрацював до 1960 р.; потім був режисером на студіях «Арменфільм» і «Грузія-фільм». У 1952 р. Сергій Параджанов закінчив режисерський факультет ВДіКу; його дипломною роботою став фільм «Молдавська казка». Дебютом режисера в кіно став фільм «Андрієш». У 1965 р. за мотивами творів Михайла Коцюбинського Сергій Параджанов поставив фільм «Тіні забутих предків», в якому вперше яскраво виявилася експресивна романтична манера художника. Ім'я Параджанова здобуло чималу популярність. Цей фільм став однією з найяскравіших подій радянського кіно першої половини 60-х став в один ряд з такими шедеврами, як «Летять журавлі» Михайла Калатозова, «Балада про солдата» Григорія Чухрая, «Іванове дитинство» Андрія Тарковського.

В 1965 р. за мотивами творів Михайла Коцюбинського Сергій Параджанов поставив фільм «Тіні забутих предків» про життя гуцула Івана. Ця картина вражає напруженням народних пристрасей і образотворчою виразністю. На декількох міжнародних кінофестивалях фільм удостоївся премій, і ім'я Параджанова набуло чималої популярності. Однак у Радянському Союзі цей триумф для Параджанова став початком його кінця. Тут більше цінували не вільних геніїв, а «приручених» митців, а Параджанов вів себе надто зухвало. Він підписував ледь не всі листи-протести проти політичних репресій; підтримував акцію протесту, влаштовану київською інтелігенцією на прем'єрі «Тіней...» у кінотеатрі «Україна»; зробив карикатуру на кінопробах на роль Маркса (а це, як мінімум, могла б бути Ленінська премія); дозволяв собі надто вільні висловлювання і нікого не хотів слухатися. Він мав величезне почуття свободи, був людиною поза системою, канцелярськими книгами, паспортами та похвальними грамотами. Через це йому «зрізали» «Київські фрески», лишилися нереалізованими мрії про «Інтермеццо» за твором Коцюбинського та екранізацію «Слова про Ігорів похід». Не відбулося й «Диво в Оденсі» – історія життя Ганса Христіана Андерсена по-параджановськи. Фільм «Тіні забутих предків» був удостоєний призу на Всесоюзному кінофестивалі в Києві (1966 р.). Та все ж на Заході (там фільм демонструвався під назвою «Вогняні коні») інтерес до нього був значно більшим, ніж на Батьківщині. За два роки прокату за рубежем фільм зібрав на міжнародних фестивалях 28 призів, нагород і дипломів, ставши однією з найвідоміших радянських картин.

Журнал «Екран» (Польща) 1966 р. писав: «Це один з найдивовижніших і найвитонченіших фільмів, які траплялося нам бачити протягом останніх років. Поетична повість на межі реальності і казки, дійсності і уяви, достовірності і фантазії... Уяві Параджанова, здається, немає меж. Червоні гілки дерев, геометрична композиція всередині корчми з нечисленним реквізитом на тлі білих стін, Палагна на коні під червоною парасолькою і з напіводягненими ногами грубість похоронного ритуалу з обмиванням померлого тіла і сцена оргіастичних забав у фіналі... Параджанов відкриває у фольклорі, звичаях, обрядах самотутній культурний ритуал, в рамках якого дійсність реагує на турботу і трагедію особи».

У 1968 р. Параджанов починає зйомки художнього фільму «Колір гранату» («Саят-Нова»). В картині, що складається з декількох мініатюр, була зроблена спроба показати духовний світ середньовічного вірменського поета Саят-Нови, що писав вірменською, грузинською і азербайджанською мовами, історію його любові, його ставлення до релігії, світської влади, народу. Фільм Параджанова був скептично сприйнятий керівниками Держкіно. Вони не зрозуміли новаторських ідей режисера, проте вголос у цьому не зізналися, а приховали своє нерозуміння під розхожим формулюванням «народу таке кіно не потрібне». І фільм майже чотири роки лежав на полиці. І лише в 1973 р. його випустили в прокат, проте Параджанов до цього вже не мав ніякого відношення. Він відмовився змонтувати картину, і за нього це зробив Сергій Юткевич. Отже, на сьогоднішній день існують дві версії фільму: авторська, якої майже ніхто не бачив і яка знаходиться в запасниках «Арменфільму», і фільм Юткевича. Проте і цей варіант урядовці побоювалися випускати і віддрукували лише 143 копії.

Параджанов сам провокував свої арешти. За радянськими мірками, його вибрики й так терпіли надто довго. Останньою краплею стало інтерв'ю Параджанова одній данській газеті, де він заявив, що «його близькості домагалися аж два десятки членів ЦК КПРС». Його заарештували в 1973 р. й засудили «за гомосексуалізм», хоча в обвинувальному вирокі були статті і «за спекуляцію», і «за український націоналізм». Швиденько знайшли «жертву насильства» – «члена КПРС» Воробйова. До речі, він виявився єдиним, хто погодився відкрито свідчити проти Параджанова. Інші відмовилися. А один із них – архітектор Михайло Сенін – після розмови в Київському КДБ перерізав собі вени. Параджанову дали п'ять років колонії суворого режиму. «Гомосексуальна» стаття не давала йому шансів вижити. Однак він став у зоні неабияким авторитетом. Подейкують, що до нього приходила делегація урок, які засвідчили свою глибоку повагу словами: «Ми комуняк завжди на словах мали, а ти – по-справжньому!». Через це «панібратство» Параджанова кілька разів переводили із зони в зону.

Про долю Параджанова клопоталася Ліля Брік (муза В.Маяковського), якій на той час було за вісімдесят. З її ініціативи у Франції створюється комітет порятунку Параджанова на чолі з Луї Арагоном. Радянська влада шукала способів помиритися з Арагоном, який прокляв її за введення танків у Прагу. Брік умовила Арагона приїхати. Формальним приводом стало вручення Міжнародної премії миру. Арагон прилетів, уручив премію і зустрівся із членами Політбюро. Завдяки його втручанню Параджанову на рік раніше дали свободу.

Після закінчення терміну С.Параджанов виїхав до Єревану і 1984 р. поставив за грузинською народною легендою фільм «Легенда про Сурамську фортецю», а в 1988 р. вийшла його остання картина – «Ашик-Керіб» за мотивами однойменної поеми М.Ю. Лермонтова. У 1989 р. приступив до роботи над черговим фільмом – «Сповідь», який повинен був стати автобіографічним. Проте зняти його Параджанов так і не встиг. У нього знайшли рак легені. У жовтні його привезли до Москви, зробили операцію, видалили легеню, але стан не покращився. Тоді друзі порадили лягти у відому клініку в Парижі (три роки тому в ній лежав колега Параджанова – Андрій Тарковський). Проте дні Параджанова були ліченими. 17 липня 1990 р. він повернувся до Єревана, де через три дні помер. 25 липня Параджанова поховали в Пантеоні геніїв вірменського духу, поряд з Арамом Хачатуряном і Вільямом Сарояном.

Український Оскарівський комітет 2013 р. обрав фільм, який представлятиме Україну в номінації «Фільм іноземною мовою» премії «Оскар» Американської академії кінематографічних мистецтв та наук. Претендентом на нагороду стала кінострічка «Параджанов», за яку віддали 6 голосів членів комітету з 10. «Вічне повернення» та «Хайтарма» отримали по 2 голоси. Фільм «Параджанов» – дебютний повнометражний фільм співрежисера Олени Фетісової (Україна) і Сержа Аведікян (Франція), знятий у копродукції України, Франції, Грузії та Вірменії за підтримки Державного агентства України з питань кіно, ARTE FRANCE, Грузинського та Вірменського Національних кіноцентрів. З української сторони фільм представляє кіностудія «Інтерфільм». Світова прем'єра стрічки відбулася на кінофестивалі в Карлових Варах (Чехія) у липні 2013 р., де «Параджанов» представляв Україну в основній міжнародної конкурсній програмі Eastofthe West. На Одеському міжнародному кінофестивалі цього ж року фільм отримав приз «Золотий Дюк» як найкращий український повнометражний фільм. В український прокат фільм вийшов 26 вересня 2013 р.

Одразу ж після смерті він був названий останнім генієм кіно ХХ ст., одним з найпарадоксальніших образів сучасної культури: всесвітньо визнаний режисер і рядовий в'язень радянського ГУЛАГу, загальний улюбленець і біймо на оці в керівників всіх типів, іронічний і нещадний співбесідник, одночасно сентиментальна і ранима людина – Сергій Параджанов.